

СТАЖАНТСКАТА ПРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА В СПЕЦИАЛНОСТ „НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ“ – ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ РЕФЛЕКСИИ НА ПРЕХОДА МЕЖДУ ПРАКТИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА СТУДЕНТИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНАТА ИМ РЕАЛИЗАЦИЯ

Доц. д-р Владислав Господинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се представят замисълът, целта и философията на научноизследователска работа, посветена на стажантската преддипломна практика в единствената в България бакалавърска специалност „Неформално образование“ във Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“. Статията въвежда в резултати от изследване, които се представят за първи път, и заедно с това е със своеобразен обобщаващо финален характер (след поредица от други статии, посветени на резултати от емпирични изследвания по темата). Фокусът в случая е по отношение на финалната част от практиката. Проведено е изследване със студенти, базови специалисти, академични наставници по отношение на ефектите от стажантската преддипломна практика в специалност „Неформално образование“. Изследването е реализирано в периода 2023 – 2025 г. въз основа на обработване на данни, набрани чрез вградени в портфолиото за практиката диагностични инструменти. Представя се анализът на получените резултати. Очертават се редица успехи на практиката, произтичащи от развитието ѝ във времето и в резултат от дейности по проекта. Представят се възможности за усъвършенстването ѝ в перспектива.

Ключови думи: изследване; стажантска преддипломна практика; неформално образование; студенти; базови специалисти; академични наставници; портфолио; обратна връзка; ефективност; усъвършенстване

Въведение

Във всеки процес, в т.ч. изследователския, всеки един компонент е важен – от методологията, целта и задачите, през принципите, методите, формите и др., но безспорно вниманието на участниците в процеса винаги е насочено с

една идея по-висока степен на интерес към резултатите от процеса. Усилията винаги са по посока на постигане на нещо конкретно, което по принцип води до желана промяна в удовлетворителна за личността и социума степен. В този смисъл не прави изключение и стажантската преддипломна практика в специалност „Неформално образование“, която подготвя специалисти за това поле на работа. Финалната част на подготовката на тези специалисти е именно учебната дисциплина „Стажантска преддипломна практика II“, която интегрира в едно цялостно пространствено-темпорално отношение, в един своеобразен пъзел всички компоненти на практическата подготовка на студентите, с които те вече са взаимодействали през изминалите години, стъпили върху теоретичната база, която са получили. Полето на неформалното образование е достатъчно разнообразно и изпълнено с предизвикателства и възможности. Това поставя и много специфични предизвикателства спрямо практическата подготовка на студентите от гледна точка на ключовата част от нея, а именно стажантската преддипломна практика. Но също така и по отношение на диагностициране на ефектите от това взаимодействие между студент, базов специалист и академичен наставник, или т.нар. „света троица“ на практическата подготовка.

Още от първия випуск на специалност „Неформално образование“ (създадена е през 2008 г.), завършил през 2012 г., преддипломната практика, каквото е названието на учебната дисциплина, съгласно първия учебен план практическата подготовка на студентите има значително присъствие в него. Причините за това са свързани с цялостната тенденция за повишаване относителната тежест на практическата подготовка през последното десетилетие от гледна точка не само на прагматизиране на съвременното развитие и в частност на образованието, но и от гледна точка на осъществяване на по-тясна връзка между теория и практика и по-плавен преход към професионална реализация на терен на студентите след завършване на образованието. „В този смисъл е видима отговорността на университетите спрямо обществото и ролята за извеждане на усвоеното в практиката знание в контекста на следното: традиционно се счита, че студентските практики са мястото на трансфер и приложение на усвоените теоретични знания и формираните в академични условия умения в приложни задачи на терен“ (Angelova, Jordanova and Varbanova 2024, p. 148).

С оглед на финалната практика в специалност „Неформално образование“ още за първия випуск е изработено портфолио. В хода на практиката то трябва да се попълва от трите страни в процеса – студент, базов специалист и академичен наставник. През годините това портфолио показва впечатляваща адекватност на потребностите на практико-приложната страна на образователния процес и впечатляващо устойчиво развитие. Корекциите във времето са минимални. И това не е защото участниците във времето са

обхванати от инерция, а защото обратната връзка, провеждана ежегодно с тях, неразделна част от портфолиото, но и допълвана на живо и с други формати, не е показала до момента необходимост от радикални промени във формата и съдържанието. Чрез настоящия текст се представят резултати и анализи, които не са представяни в научното публично пространство и обхващат проучване, проведено в периода 2023 – 2025 г., което обхваща и 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025 академична учебна година. От предишни години данни не са публикувани. Те са използвани предимно за оперативни цели през годините, без да се проследява по-дълъг период от една година.

Изследване

От гледна точка на необходимостта от постоянно усъвършенстване, включително чрез периодично извеждане от зоната на комфорт, екипите, провеждащи стажантската преддипломна практика в трите специалности, взеха решение да проведат по-продължително и още по-задълбочено изследване на завършващата подготовката на студентите практика. За целта е сформирал научен колектив от 18 човека, който включва половината от екипа по преддипломната практика в специалност „Педагогика“, част от този в специалност „Социални дейности“ и почти целия екип в специалност „Неформално образование“. Конкретно за целите на изследването, последният екип е разширен и включва две хабилиитирани лица, три нехабилиитирани лица, един докторант и двама студенти.

Целта на изследването е единна и за трите специалности във Факултета по педагогика („Педагогика“, „Социални дейности“ и „Неформално образование“), а именно, да се проучи и установи актуалното състояние и да се усъвършенства процесът на провеждане на преддипломната практика на студентите с фокус към подготовката за професионалната им реализация и с включването на всички участници в процеса – студенти, преподаватели, базови специалисти и административно-технически персонал.

Конкретните заложи задачи са следните: да се направи обзор на научната литература по проблема и да се формулира концептуална рамка за реализиране на преддипломната практика; да се проучи и анализира актуалното състояние на процеса на провеждане на преддипломната практика, като дейностно осигуряване, комуникация между участниците и др.; да се идентифицират силните страни, ограниченията и възможностите за оптимизиране на процеса; да се установи мотивацията на студентите за предстоящата им професионална реализация; да се установят проблемни зони при провеждането на практиката от гледна точка на базовите специалисти и възможностите за провеждане на нови съвместни дейности, споделяне на добри практики и др.; да се апробират, на базата на проведените изследвания, възможностите за усъвършенстване на моделите за провеждане на преддипломната практика при отчитане

спецификите на отделните специалности; да се популяризират периодично резултатите от изследването чрез различни научни форуми и други формати (конференции, публикации, филми и др.).

Изследването е проведено в рамките на две години. През първата година усилията на екипа по „Неформално образование“ са насочени към проучване на източници по темата, които на български език не са много. Един от тях е „Практическа подготовка на студенти от направление „Педагогика“ (Trashliev, Evgenieva 2008). Едно десетилетие по-късно е публикувано изследване, което е фокусирано вече не към направлението, а към конкретна специалност от него, специалност „Педагогика“ – стажантската практика през погледа на студенти, учители наставници и преподаватели (Petkova, Parvanova, Gospodinov, Ilieva 2019, pp. 5 – 64). Също така Ц. Делчева очертава и изследва процеса на практическото обучение на студентите по „Социална педагогика“ (Delcheva 2020), а М. Богданова и Б. Кривиradeва се ангажират с идентифициране на предизвикателства пред практическата подготовка на студентите в специалност „Социални дейности“ (Bogdanova and Kriviradeva 2021, pp. 5 – 60). Изследователският екип осъществява конструиране и реализиране на емпиричен инструментариум за изследване на завършващите студенти. Провеждат се и фокус групи със студентите. Обработените данни и анализът на резултатите намират своето отражение в публикации, засягащи специфични особености на практиката в специалностите „Неформално образование“ (Gospodinov, Georgieva, Georgieva-Ilieva and Slaveykova 2024, pp. 94 – 114; Angelova, Jordanova and Varbanova 2024, pp. 146 – 162), в „Педагогика“ (Petkova, Ilieva, Stanoeva. and Chavdarov 2024, pp. 115 – 132) и в специалност „Социални дейности“ (Rasheva, Gadzhanova, Hristov, Bogdanova 2024, pp. 133 – 145).

Втората година от емпиричната работа е посветена на изследване на базовите специалисти и на мнението на студентите, включително отразено в портфолиото на Стажантската преддипломна практика II. Изследователският процес стимулира и изработване на учебни програми за Стажантска преддипломна практика II, каквито до момента не са съществували и процесът се е реализирал на основата на утвърдената чрез портфолиото добра практика. Какво представлява портфолиото?

Условно то включва няколко обособени части: заглавна страница, увод и същинска част. В заглавната страница се посочват жанрът, учебната дисциплина, имената на студента и неговия факултетен номер, телефонен номер, адрес на електронната поща, социална мрежа, а също така името на приемащата институция, имената на базовия специалист и на академичния наставник. Най-долу в червен цвят е поставена бележката: *ВАЖНО!!! Това Портфолио се попълва и подготвя съгласно указаното, от: студента, базов/и специалист/и и координатор/и на Стажантската преддипломната практика II, които*

трябва внимателно да се запознаят с него. Идеята на тази бележка, направена в сигнален червен цвят, е да привлече вниманието и да предпазва от често срещаното се убеждение, че портфолиото касае само студента и само той е отговорен за него. В случая то е споделена отговорност на трите участващи страни в процеса, като основният попълващ, разбира се, е студентът. В увода се диференцират няколко момента. Първият е свързан с представяне на целта и задачите на практиката, очакваните резултати от провеждането ѝ, процедурата по оценяване на постиженията на студента. Вторият акцент е посветен на условията за допускане и организацията на практиката – до практиката се допускат само студенти, които са завършили семестриално, т.е. успешно са преминали всички изпити по учебните дисциплини, включени в учебния план. Също така се посочва, че в случай на отсъствие на студента от практиката с продължителност над 1/3 от предвиденото време (180 академични учебни часа за редовната форма на обучение и 135 академични учебни часа за задочната форма), същата не се зачита и е необходимо да се положи през следващата година. Отлагане за следващата година се предвижда и ако не са проведени поне две работни срещи между академичния наставник и студента. Уточнява се, че практиката е възможно да се реализира в институции, които са базови (подписан е договор между тях и ФП) на Факултета по педагогика. С оглед избора на студентите се предоставя списък с имената на институциите, имената на лицата за контакт и координати – адрес на институцията, телефон, електронна поща), но и предоставяне на възможност за провеждане на практиката в други институции, извън списъка, които са избрани от студента и отговарят на определени изисквания, удостоверени чрез документи. Продължителността на практиката всяка година е около два месеца и тя е фиксирана като конкретни дати между средата на март и средата на май, когато се сформира комисията, която ще провежда практиката. В увода също така се посочват датата, часът и мястото на провеждане на инструктажа преди началото на практиката. Уточнява се, че по същество, на терен, тя трябва да започне най-късно до 5 работни дни след провеждане на инструктажа. Третият момент от уводната част е посветен на начина на завършване на практиката – отбелязват се датата, часът и мястото за предаване на портфолиото и за провеждане на защитата на работата, извършена по време на практиката, с фокус към заданието и идейния проект – ключовите изискуеми авторски продукти от студента в рамките на преддипломната практика (отбелязано е, че за всеки от двата елемента и за защитата се падат по около 5 минути). Четвъртият компонент от уводната част представя съдържанието на портфолиото, като в него са групирани документите (вкл. се указва кой документ от кого се попълва, в т.ч. и чрез отбелязване върху всяка съответна бланка). А именно:

– административни документи, касаещи регистриране присъствието на студента (при изброяването на приложенията се има пред вид номерацията

им в самото портфолио за стажантската преддипломна практика, а нататък в текста се представя предимно названието на съответното приложение), са: Приложение 1, което съдържа бланка за начало и за край на практиката; Приложение 2а – бланка за графика на практиката, и Приложение 2б – периодичен отчет на студента, Приложение 3 – бланка за отчитане присъствието на студента;

– бланките образци за оценяване са: Приложение 4 – бланка за самооценка от студента, Приложение 5 – оценъчна карта от работната среща на студента с академичния наставник, Приложение 6 – оценъчна карта за обратна връзка от студента относно организацията на преддипломната практика, Приложение 7а – бланка за оценяване на студента от базовия специалист, Приложение 7б – бланка за крайно оценяване на студента от базовия специалист, и Приложение 8 – бланка за крайно оценяване на студента от академичния наставник);

– бланките образци, посветени на продуктите от дейността (Приложение 9а – бланка за задание, проведено в организация за неформално образование, Приложение 9б – впечатления на базовия специалист от студента по работата върху заданието, Приложение 10 – идеен проект за учебна програма/дейности в сферата на неформалното образование).

За целите на изследването, което авторът на настоящия текст реализира, се използват и се обработват попълнените компоненти, включени в модул „Оценяване на портфолиото“, в периода май 2023 – май 2025 г. (три академични учебни години 2022/2023, 2023/2024 и 2024/2025), а именно: Приложение 4 – бланка за самооценка от студента, Приложение 5 – оценъчна карта от работната среща на студента с академичния наставник, Приложение 6 – оценъчна карта за обратна връзка от студента относно организацията на преддипломната практика, Приложение 7а – бланка за оценяване на студента от базовия специалист (чрез тази бланка се оценяват същите параметри, както и в Приложение 4, но там от страна на студента, а в Приложение 7а се оценява студентът, но от страна на базовия специалист; поради това резултатите от двете бланки ще бъдат разгледани и в съпоставителен план), Приложение 7б – бланка за крайно оценяване на студента от базовия специалист, и Приложение 8 – бланка за крайно оценяване на студента от академичния наставник.

Обработени са горепосочените бланки от портфолиата за 2022/2023 академична учебна година, попълнени от 17 студенти, от които 8 редовна форма и 9 в задочна, 2023/2024 академична учебна година, попълнени от 14 студенти, от които 6 редовна форма и 8 в задочна, и 2024/2025 академична учебна година, попълнени от 17 студенти, от които 14 редовна форма и 3-ма в задочната. Общият брой на изследваните студенти е 48 (от които 28 в редовна форма и 20 в задочната), същият е и броят на базовите специалисти, които участват в изследването, 48 човека. Прави впечатление устойчивият брой на завършващите студенти през периода, като по-голям е този на обучаващите

се в редовната форма на обучение, в която и приемът е по-голям. Като цяло, в специалността се наблюдават тенденции като при почти всички специалности в Университета, а именно, отпадане на половината до 2/3 от студентите през годините, с най-голям брой отпаднали по време и след първата година. Това поставя с особена острота редица въпроси, особено за професионалното ориентиране и консултиране в българското училище.

Конкретно, в бланката за самооценка от студента се проучват четири компонента: знания, умения, професионално-личностни качества и удовлетвореност от собствената дейност по време на стажантската преддипломна практика. Към всеки сегмент на компонентите има Ликертова скала от 1 до 5 (значението ѝ е следното: 1 – в много ниска степен, 2 – в ниска степен, 3 – в средна степен, 4 – във висока степен, и 5 – в много висока степен), а така също и числото 0 (в дейността на институцията няма условия да се оцени това).

По отношение на *знанията* картината е следната.

В зоната на „Относно нормативната уредба на институцията“ от всички позиции в бланката именно тук разнообразието от гледни точки, изразени чрез съответни степени, е най-голямо. Половината от участниците (26 човека) в изследването посочват степен, различна от 5 (18 студенти отбелязват степен 4, а други 8 – степен 3). Като цяло, динамиката през тригодишния период се запазва, но с тенденция към посочване на повече по-ниски от 5 степен през 2024/2025 г., въпреки специалното внимание, което комисията обръща на студентите по този пункт (да се интересуват и да търсят нормативната уредба от базовия специалист), а така също и на базовите специалисти. Причината за това състояние на нещата би могло да се търси в това, че нерядко нормативната база е в противоречие с практиката и базовите специалисти спазват закона, но понякога по начин, различен от очертания в нормативната уредба. И за да не провокират противоречия в съзнанието на студентите, не обръщат специално внимание. Отделно съществува и моментът, че за базовите специалисти спазването на нормативните документи се е превърнало в автоматизирано действие и не считат за нужно или по-скоро нямат усещането, че е необходимо специално обяснение и др.

По втората позиция в компонента „Знания“ – „За психосоциалния профил на контингента обучаващи се в институцията“, с някои изключения най-често участниците посочват степен само 5, т.е. в най-високата степен, 14 човека посочват степен 4 и двама – степен 2. Това е обяснимо с няколко момента: студентите се насочват, предполага се, съобразно трайни свои интереси към институции, които са ангажирани със съответен тип клиенти; по време на практиката студентите допълнително ги опознават; по време на подготовката на студентите в специалността те получават също знания в този смисъл.

По третата позиция в компонента – „За организацията на работата в институцията“, от всички изследвани студенти само 9 не посочват степен 5 (посочват степен 4), което показва усещане за включеност в цялостната работа на институцията. Но заедно с това се наблюдава и че една трета от студентите (16 човека) общо за трите години, включени в изследването, посочват пониски степени (двама човека степен 2, четири човека степен 3 и 9 човека степен 4) относно знанията „За мрежата от партньори, с които институцията си сътрудничи при реализирането на своята дейност“. Вероятно причината за това е, че създаването и поддържането на подобна мрежа е приоритет на ръководителя на институцията и не е достатъчно видимо за други субекти в институцията, но е и възможно в периода, в който студентите са били на практика, да не е имало дейности на терен, които да правят видима подобна мрежа.

По отношение на уменията проучването показва следното. За позиция „За работа със специфичната за институцията документация“ се наблюдава, че малко повече от половината от студентите посочват степени, различни от степен 5 (12 посочват степен 3 и 14 студенти отбелязват степен 4). Това до голяма степен е обяснимо, доколкото отговорността за работата, включително попълване на документацията, е на базовия специалист и не навсякъде студентите биват допускани и до този момент, освен да прилагат нормативната уредба, съобразявайки я в дейността си. И заедно с това резултатите почти напълно се покриват с тези от компонент „Знания“, позиция „Относно нормативната уредба на институцията“. Следващите две позиции са много тясно свързани, а именно умения „За планиране и организиране на работата в нея“ (т.е. в институцията) и умения „За планиране, организиране и изпълнение на съответстващи на длъжността други дейности“. Резултатите по двата въпроса са напълно идентични, с изключение на двама студенти, които посочват различни степени по последната от споменатите позиции. Това показва, че студентите вероятно не правят разлика между общото и частното, имайки пред вид, че в практиката дейностите преливат една в друга. Това е момент, на който би трябвало да се обърне внимание на тях и на базовите специалисти през следващите години. Като цяло, резултатите показват, че студентите не срещат трудности в общуването с обучаваните или ако има, то те са минимални (от 48 човека 10 са посочили степен 4, а останалите 38 човека са отбелязали степен 5). Наблюденията показват, че студентите внасят сериозно положително раздвижване в динамиката на базовата институция. Налице е привързване между тях и клиентите и базовите специалисти, в т.ч. на основата на добро сработване. Това проличава до голяма степен и в почти изцяло избираната от почти всички студенти степен 5 по позиции „За работа в екип“, „За общуване с колеги“, „За неформално общуване“ и „За спазване режима на работа в институцията“. Известни нюанси се наблюдават

по отношение на „Самостоятелност“ и „Емпатийност“. По двете позиции 12 студенти са посочили различна от най-високата степен, предимно степен 4 и един студент е посочил степен 3. Резултатите са обясними от гледна точка на това, че част от студентите все още се чувстват неуверени по някаква причина като бъдещи автономни специалисти, въпреки че имат до себе си базов специалист и академичен наставник. Отделно, при всяко следващо цифрово поколение се наблюдава засилване на тенденцията за десоциализация и отсъствие на адекватно формирани умения, най-общо казано, за преживяване на другия поради общата тенденция за намаляване на социалната и като цяло на чувствителността за другия, вкл. поради нисък родителски капацитет, отсъствие на достатъчно педагогически условия в училище за формиране на личностно и социално значими качества у учениците и др.

По четвъртия компонент в бланката за самооценка на студента „Удовлетвореност от собствената дейност по време на стажантската преддипломна практика II“ по позицията „Овластяване на необходими за дейността в институцията знания“ една трета от студентите (16 човека, или 33%) не посочват най-високата степен. Това е възможно да се дължи на регистрираното по-горе колебание у част от студентите относно познаването на нормативната уредба на институцията. И от там това се проектира със същия брой студенти по позицията „Формиране чрез практическата дейност на умения за работа“ и „Усъвършенстване на значими професионално-личностни качества“. Наполовина намаляват студентите, които посочват различна от степен 5, т.е. само 8 човека по позицията „Практиката задълбочи интереса ми към съответната област за реализация“, което показва, че дейностите са провокирали нарастване на интереса на студентите, което, от своя страна, потвърждава устойчивия интерес на студентите към проблематиката и увеличава вероятността те да се реализират в сферата. По позиция „Успях да постигна повече от заложеното като изисквания към мен“ почти половината от студентите посочват, че това не се е случило при тях по време на практиката, но заедно с това декларираят желание: „Бих работил/а за разширяване обхвата на неформалното образование“ (39 човека са посочили степен 5). По отношение на „Обща собствена удовлетвореност от постигнатото по време на практиката“ 37 студенти посочват степен 5 (най-високата), а останалите 11 – степен 4. Това показва повече от задоволително ниво на удовлетвореност. Логично следствие от това е, че студентите оценяват високо дейността си в рамките на стажантската преддипломна практика II по шестобалната система – 35 студенти са си поставили „Отличен 6“, 12 студенти са се оценили с „Много добър 5“ и един студент е посочил „Добър 4“. Трябва да се отбележи, че студентите са инструктирани, че оценката, която си поставят, не влияе на крайната оценка от практиката, а има, като цяло, информативен характер. Следващата позиция е: „Ако в институцията, където протече стажантската

Ви преддипломна практика, се открие ново щатно работно място, то бихте ли кандидатствали, за да го заемете?“. Студентът, който се самооценява с „Добър 4“, посочва отговор „Нито да, нито не“, т.е. явно има колебания, вероятно основани на недостатъчна самоувереност или друга причина или комплекс от причини. Сред студентите, самооценили се с „Много добър 5“, четирима отбелязват „Да“, четирима „По-скоро да“ и също четирима отговарят с „Нито да, нито не“. Т.е. по-скоро няма пряка връзка между самооценката и удовлетвореността от базовата институция, т.е. това, че студентът не се е самооценил с най-високата оценка, не означава задължително, че е в резултат от някакво разочарование от институцията. Както стана ясно, 35 студенти се оценяват с „Отличен 6“. От тях 16 посочват отговор „Да“, а 17 отговор „По-скоро да“, един отличник посочва „По-скоро не“, а друг е категоричен с „Не“, посочвайки, че не живее в София и не може да си позволи да се премести, за да продължи евентуално да работи в институцията, в която е проведена преддипломната практика.

В бланката за самооценка от студента има сектор „Забележки и допълнения“. През 2022/2023 година в него няма изразени позиции. През 2023/2024 година, когато е обърнато от страна на изследователския екип още по-голямо внимание на студентите по отношение на необходимостта да изразяват позиция, включително чрез представяне на аргумента възможност за усъвършенстване на преддипломната практика, но и поради включването им в различни изследователски процедури, студентите заострят вниманието си и половината от тях, 8 студенти, изразяват своя позиция, като споделените впечатления са позитивни.

През 2024/2025 година също 8 студенти изразяват свои гледни точки, свързани с удовлетвореност от практиката, като напр.:

„Лично за мен тази практика беше изключително полезна и интересна. Помогна ми да надградя натрупаните знания и умения придобити през периода на моето обучение в университета и през преминали практики. Подобрих начина си на общуване с децата, изградих повече увереност ... Чувствам се по-уверена и по-подготвена да работя с деца. Желанието и интереса ми към тази професия са още по-големи, след тази практика ...“.

„Работата в образователен център „xxxxxx“ определено засили интереса ми към преподаването на деца. Допадат ми методите на обучение, вниманието и прецизността към отделните личности“.

„Научих изключително много от прекараната в xxxxxx практика и бих посъветвал бъдещите курсисти, които достигнат до този момент, в който да избират къде да прекарат Стажантска преддипломна практика II, да се насочат към xxxxxx“.

„Смятам, че практиката изпълни основната си цел – да ме подготви по-добре за реална работа в сферата на неформалното образование“.

Приложение 5 съдържа Оценъчна карта от работната среща на студента с академичния наставник. Чрез нея се регистрират посредством кратък описателен текст междинното състояние и развитие на преддипломната практика след провеждане на среща между академичния наставник и студента – редовно ли се води документацията, нормално ли се вписва студентът в дейността на организацията, динамиката при справяне с дейностите, предвидени в портфолиото, степен на напредък при подготовката на заданието и идейния проект и др. Прави впечатление един повтарящ се проблем. При 31 портфолия от целия период на проучването има препоръка за наваксване с попълването на документите от портфолиото. Често студентите, увлечени от ежедневния ритъм в институцията, изостават с попълването на документацията. Попълнената от академичния наставник бланка се подписва освен от него и от студента.

Оценъчната карта за обратна връзка от студента относно организацията на преддипломната практика съдържа четири позиции, които следва да бъдат оценени чрез Ликертова скала, а именно: „Адекватен подбор на институциите, в които се провежда Стажантската преддипломна практика“ – тук резултатите не показват съществена динамика през трите академични години (основното е, че условията за подбор не са се променили), налице са по една посочена степен 3 за последните две академични години и две степени 3 за 2022/2023 година, степен 4 се посочва от четирима студенти от 2024/2025 година. Тук е мястото да се отбележи, че последните две години малко повече от половината от студентите избират институция, която е извън списъка на базовите на Факултета по педагогика, т.е. студентите са свободни, съобразно определени изисквания, разбира се, да избират подобни институции. И ако има отделни случаи на по-ниски оценки по тази позиция, то те вероятно се дължат на разминаване между предварителните очаквания и това, с което студентът се среща на терен или пък изборът е ограничен (напр. няма желаните тип институция в съответното населено място) и дори да е свързан с институция извън списъка, отново има по-ниска степен удовлетвореност от собствения избор. По позиция „Добре осъществен контрол от страна на академичния наставник“ за трите години има 44 посочени степен 5, а четирима студенти посочват степен 4. Екипът по преддипломната практика е относително в един и същ състав през последните 6 години, а ядрото му е от преподаватели от самото начало, т.е. имат достатъчно опит. Отделно, технологиите през и след пандемията позволяват да се правят както срещи на място, така и да се провеждат онлайн такива, които повишават нивото на контрол. Подобно е положението, т.е. само двама студенти посочват степен 4 (останалите 46 избират степен 5) по отношение на „Добра координация/сътрудничество с базовите специалисти в институцията“. По отношение на позиция „Наличие на достатъчно информация относно очакванията от стажантската преддипломна практика II (цели, резултати)“ извън 41 на брой

степен 5, през 2022/2023 година има една посочена степен 3, през 2023/2024 година има две посочени степени 4 и през 2024/2025 година са четири посочените степени 4. Тези стойности не са статистически значими, но определено трябва да дадат знак за засилваща се тенденция, но не на намаляване на информационното насищане, напротив, то се увеличава, а основно на липсата на устойчиво внимание и дългосрочна памет у студентите. Защото на база на проучването на мнението им чрез анкетна карта и фокус групи, както и на основата на работна дискусия с базовите специалисти беше установена още през втората половина на 2023 г. необходимостта от провеждане на информационни срещи, тип инструктаж, преди посочения в портфолиото, който се провежда в средата на март, точно преди началото на самата практика. Ето защо от 2023/2024 година (а също така и през 2024/2025 година) се провеждат общо три инструктажа – начален (още през месец септември), когато се дават най-общи сведения за практиката (напр. времевите параметри, процедура по избор на място на провеждане и др.), предварителен инструктаж (през януари) – тук детайлизирането нараства и се представят компонентите от портфолиото, като се припомня и информацията от предходния инструктаж; същински инструктаж – преди началото на практиката, на него се представят в пълнота детайлите по практиката, някои от които са зададени от избора на институция, случващ се непосредствено преди началото на практиката. От 2024/2025 година комисията, организираща провеждането на стажантската преддипломна практика, със съгласието на базовите на Факултета институции, инициира провеждането на Дни на отворените врати, по време на които студенти, които имат желание, биха могли да посетят институция, към която проявяват интерес, или да посетят няколко или всичките и да се запознаят на място с условията, за да направят по-информиран избор. Интересът към инициативата, реализирана за първи път, не е много голям – вероятно защото се провежда за първи път и все още не се оповестява по достатъчно подходящ начин, извън изпращането на информация чрез цифровите технологии; вероятно и това, че инициативата се появи като идея след втория инструктаж, също има значение; по време на четирите или петте години на подготовка по различни практически дейности повечето институции са били посетени от студентите и те ги познават; липса на време у завършващите студенти; предварителна ориентация на половината студенти към институции извън списъка (основно това са местата, на които работят студентите и са в сферата на неформалното образование), т.е. автоматично и предварително броят на потенциалните студенти посетители намалява наполовина или друго.

В бланката за обратна връзка от студента относно организацията на преддипломната практика също така има възможност студентът да изрази обобщената си оценка за преддипломната практика. През 2022/2023 година са изразени три оценки, всичките положителни:

„На мен ми е достатъчно информативно, разбираемо, съдействащо и професионално изпитано до най-малкия детайл“.

„Харесва ми, че има голям избор на институции“.

„Радвам се, че избрах точно този център за своята преддипломна практика. Всички от екипа ми помагаша по време на стажа, научих много и сега се чувствам много по-уверена в себе си и собствените си знания“.

През 2024/25 година 10 (от общо 17) студенти дават оценка. Ето и някои от споделените оценки:

„Комуникацията, която имахме с академичния наставник беше страхотна, тъй като винаги, когато имахме въпроси, беше насреща“.

„Практиката ми беше изключително полезна и обогатяваща. Постигнах всички поставени цели, развих нови умения и придобих ценен практически опит в сферата на неформалното образование и работата с данни“.

„Практиката премина успешно и ползотворно, а оказаното съдействие от страна на институцията, базовия специалист и академичния наставник беше изключително ценно за професионалното ми развитие“.

„Добре структурирани изисквания, адекватно отношение от страна на академичния наставник. Като плюс бих извела и възможността за външен избор на институция за провеждане на практиката, която е извън списъка с базови институции. Относно базовите институции, мисля че има голям избор и всяка от избраните институции е подходяща и интересна. Много ми хареса задачата, свързана с организиране и представяне на занятие пред децата- много полезна дейност лично за мен. Смятам провеждането на тази практика за изключително полезно и интересно“.

„Изключително полезна беше за мен практиката, научих много нови неща“.

Освен това има и място за „Вашите препоръки“ в Приложение 6, попълвано от студентите. През 2022/2023 академична учебна година има само една препоръка: *„Да се публикуват условията за провеждане на практиката и инструктажът на видимо място на уеб сайта на Софийския университет“.* Първото, условията за провеждане, се прави винаги, но поради големия обем от информация винаги е лесно откриваема частта за преддипломната стажантска практика. Инструктажът не се публикува, тъй като е специфичен и няма как да се опишат всички специфики. А материалите вече се качват в Moodle, от ноември 2024 г.

През 2023/2024 година, докато се апробират някои нововъведения в практиката, а други не са все още факт, но „духът от бутилката беше пуснат“ със стартирането на изследването, поради което изразените препоръки са 10, като например:

„Осъществяването на връзката между базовите институции и студентите да се случва в по-ранен етап от учебната година, дори в самото

и начало. Така ще има възможност да бъде направен добре информиран избор и в случай на несъгласуване на очакванията между студент и базова организация, достатъчно време за направата на нов“.

„Цялостно въвеждането на изискванията за провеждане на практиката и очакваните резултати да се случи в по-ранен етап, за да има възможност студентът да обмисли и планира добре пътя до своето завършване“.

„Всичката необходима информация да бъде налична на едно място – например в „Мудъл“ – и промени да се оповестяват там. Предаването да се случи онлайн и да се спестят ресурси“.

„Моята препоръка е да има по-голяма яснота относно преддипломната практика още в началото на четвърти курс. По този начин и организациите и колегите ще имат време да се подготвят по-добре“.

„Би било добре по-рано провеждането на ориентировъчни срещи“.

Основно препоръките са по отношение на:

- по-ранно информиране на студентите за предстоящата преддипломна практика (от 2024/2025 година вече се реализират две срещи инструктажи преди същинския – начален и предварителен);

- необходимост от по-добър информиран избор (също от 2024/2025 година в базовите институции се провеждат Дни на отворените врати за всички студенти, на които предстои стажантска преддипломна практика);

- качване на материалите за стажантската преддипломната практика в „Мудъл“, платформата, която се използва от Софийския университет – от 2024/2025 година това се реализира.

През 2024/2025 година броят на препоръките намалява с повече от половина. Такива се изразяват от 4 студенти и са следните:

„Бих препоръчал по-широк обхват от институции за провеждане на практиката.“ Вероятно тук се има пред вид списъкът с институции, които са базови на Факултета по педагогика. Разбира се, поради редица причини той не може да бъде разширяван неограничено, но след преглед на партньорството от предходната година (вкл. чрез обратната връзка на студентите) внимателно се актуализира всяка година, като се добавят почти всяка година по една или две нови организации, а понякога има отпадане на организации поради липса на съвместна дейност, въпреки наличието на договор през изтекли две години или поради друга причина. Вероятно студентът, изказал препоръката, има предвид, че по-голям списък ще го улесни и няма да е нужно да прави специално търсене. Тук би могло да се помисли евентуално за създаването на допълнение на списъка – с институции в сферата на неформалното образование, с които няма сключен договор за базова, но е възможно да бъде направен изборът сред тях.

„Продължавайте да работите в същия дух!“ – препоръка с характер на похвала.

„Да се насърчи възможност за кратка среща за споделяне между практикуващите студенти – обменът на опит е много полезен“.

Това е идея, която за първи път се появява, но би било интересно да се апробира. Това в условията на моделиране на академичните наставници би помогнало на студентите да „сверяват часовниците си“ и да коригират дейността си и др.

„Може да се помисли за по-дълъг период на практиката, за да се даде възможност за още по-задълбочено включване в проектите“.

Въпреки че практиката е максимално дълга, съобразно нормативните изисквания, има и студенти, които чувстват необходимост тя да е по-дълга от сегашната.

По отношение на бланката за оценяване на студента от базовия специалист (Приложение 7а в портфолиото), тя е почти същата както тази за самооценка на студентите (Приложение 4 в портфолиото) – единствената разлика е, че в първата не е включен компонентът „Удовлетвореност от собствената дейност по време на Стажантската преддипломна практика II“. И тук, както при студентите, са налице и се проучват компонентите: знания, умения и професионално-личностни качества. В бланката по първата позиция на компонент „Знания“ резултатите са малко по-добри от тези при студентите (26 човека посочват степен, различна от 5), а именно, при базовите специалисти тази стойност е 21 човека, като 18 посочват степен 4, а трима – степен 3. Но тенденцията е същата. Очевидно този момент от практиката или инструмента за засичането подлежи на усъвършенстване. По втората позиция „За психосоциалния профил на контингента обучаващи се в институцията“ при базовите специалисти отново се наблюдават малко по-добри стойности в сравнение с оценките на студентите (9 от специалистите са посочили степен 4, а двама са посочили степен 3, т.е. общо 12, а при студентите 14 е общият брой на различните от степен 5; налице е висока степен на сходство в оценката на двата субекта). Още по-близки са резултатите по позиция „За организацията на работата в институцията“. По отношение на позиция „За мрежата от партньори, с които институцията си сътрудничи при реализирането на своята дейност“ вероятно опитът, достъпът до повече информация и по-широкия поглед е причината половината от базовите специалисти, т.е. 24 човека (при 16 студенти или 33%) да посочват степени, различни от 5 (17 отбелязват степен 4, двама – степен 3 и един е избрал степен 2). Във сектора на компонент „Умения“ по първата позиция „За работа със специфичната за институцията документация“ резултатите кореспондират като стойности с първата позиция по компонент „Знания“ („Относно нормативната уредба на институцията“), подобно на студентите. По позиция „За общуване с обучаеми/посетители“ на компонент „Умения“ само 4 базови специалисти посочват степен, различна от 5 (при студентите броят е 10), което показва, че студентите са по-неуве-

рени и по-трудно преценяват поради ограничения опит и неизбежната доза субективизъм при самооценката. Също само четирима базови специалисти посочват степени, различни от степен 5 по позиции „За работа в екип“, „За общуване с колеги“, „За неформално общуване“ и „За спазване режима на работа в институцията“.

В зоната на компонент „Професионално-личностни качества“ позициите „Инициативност“ и „Самостоятелност“ са с по 9 избора (от общо 48), различни от степен 5, т.е. степен 4 (във висока степен), т.е. тук е налице високо ниво на представяне от страна на студентите според базовите специалисти. Още по-висока е стойността на позиция „Колегиалност“, само две мнения са различни от степен 5. По време на инструктажите на студентите се подчертава, че през периода на практиката представляват в базовата институция не само себе си, но и институцията, която ги е изпратила, поради което трябва да имат възпитано и коректно поведение, създаващо добър имидж. Резултатите по следващите позиции се движат между 5 и 8 посочени позиции, различни от степен 5, а именно „Прецизност“ (7 специалисти; също 7 при студентите), „Отговорност“ (5; един студент, т.е. студентите имат съзнанието за висока отговорност), „Емпатийност“ (6 и 12 при студентите), „Изпълнителност“ (5 и един студент) и „Организираност“ (8 и 4-ма студенти). В бланката за оценяване на студента от базовия специалист има въпрос, подобен на този в бланката за самооценка на студента, а именно: „Ако в институцията, където работите, се открива ново щатно работно място, то бихте ли препоръчали практикувалият под Ваше ръководство студент от специалност „Неформално образование“ да го заеме?“. През 2022/2023 година 9 базови специалисти от общо 17 посочват категорично отговор „Да“, а други 7 – отговор „По-скоро да“, и един – „Нито да, нито не“. През 2023/2024 година 12 – „Да“, и двама – „По-скоро да“, а през 2024/2025 година също 12 базови специалисти посочват отговор „Да“, а 5 човека – отговор „По-скоро да“. През трите години не е посочен нито един отговор „По-скоро не“ и „Не“.

В приложението има и възможност за изразяване на „Забележки и допълнения“. През 2022/2023 година само двама базови специалисти изразяват мнение (на попълваната от студентите бланка няма нито едно изразено мнение) и те са похвални по отношение на студентите. През 2023/2024 година, първата година на изследователската дейност, посветена на стажантската практика, 6 базови специалисти изразяват мнение – всяко едно от тях подкрепя представянето на студентите. През втората година на емпиричната работа, 2024/2025 г., броят на базовите специалисти с позиция нарасна с още двама и достигна почти половината от тях – 8 (от общо 17), като един от тях отправя препоръка към студент, а останалите са с положителни гледни точки. Ето и някои от тях:

„Препоръки към стажанта: Натрупване на опит в по-добро структуриране на дейностите и на занятията за добиване на по-реалистични очаквания за тяхното практическо провеждане. Натрупване на опит в бърза рефлексия, промяна и адаптиране на заложените дейности към конкретната груповата динамика и потребности на участниците“.

„В периода на практиката си стажантът прояви засилен интерес към дейностите на организацията ни. Прояви умения за създаване на позитивна атмосфера и насърчаване на участниците в активно участие“.

„Изключително активно и отговорно участие в заниманията на децата с много творчески идеи и нагледни пособия“.

„Студентката беше изключително добре приета от децата на „xxxxxx“. Очарова ги с усмивка, топлина и желание да създаде нещо изключително за тях – занятие за планетите в Слънчевата система. Справи се отлично и им предостави много знания по творчески начин с много игри и преживявания“.

„Студентът прояви голям интерес и инициативност още от самото начало на практиката. По свой начин успя да работи и да се приобщи в институцията и с екипа“.

„Удоволствие и привилегия е да се работи със студентката“.

По отношение на бланката за крайно оценяване на студента от базовия специалист и бланката за крайно оценяване на студента от академичния наставник, те обобщават в оценъчен план впечатленията на двата субекта по 10 показателя, всеки от които носи по една точка. Максималният брой точки е 10 от всеки от оценявалите субекти и той съответства на оценката „Отличен 6“, „Мн. добър 5“ (8–9 точки), „Добър 4“ (6–7 точки), „Среден 3“ (4–5 точки), „Слаб 2“ (0–3 точки). Броят точки, даден от базовия специалист и от академичния наставник (максималният брой точки от двамата сумарно е общо 20), е част от окончателната оценка, която се оформя по време на защитата на портфолиото, която се оценява също по определени показатели и може да донесе максимум 80 точки на студента, т.е. с точките от базовия специалист и академичния наставник максималният възможен брой точки е 100, които имат съответствия по шестобалната система.

Като цяло, няма как да не отбележим, че в тези резултати, както и в други подобни изследвания, моментът със социалната желателност неизбежно присъства. Студентите и базовите специалисти се стремят, и това донякъде е обяснимо, да се представят по начин, който е по-добър от реалността, но засичанията показват, че като цяло, представеното отговаря във висока степен на реалността.

Заклучение

В сферата на стажантската преддипломна практика в специалност „Неформално образование“ постигнатото в периода от 2012 г. до преди

началото на по-продължителното изследване на процеса (2023 г.) определено се характеризира с висока степен на устойчиво развитие. Философията на проекта на портфолио на практиката през 2012 г. се обсъжда от факултетската общност и се утвърждава от Факултетния съвет след съответни прецизирания, отразяващи проведената дискусия. От дистанцията на времето може да се каже, че дискусията е била много конструктивна и плодотворна, имайки предвид, че последвалите във времето промени, които са направени, са с характер на прецизиране, включително и по формално-административни причини, напр. промени в учебния план. Организираната през периода 2023 – 2025 г. мащабна изследователска работа на стажантската преддипломна практика на студентите от Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ динамизира процеса на усъвършенстването ѝ, включително и по отношение на специалност „Неформално образование“. Но промените, които произтекоха и ще произтичат в резултат от изследването, следват традицията. Т.е. те не са революционни, макар и някои от тях освен че (ще) са нови, (ще) са и иновативни. Изследователската дейност провокира промени, които да отговарят на потребностите на всяка от заинтересованите страни в процеса, но също така и на потребностите на професионалната сфера, като цяло. Конкретните нововъведения са свързани със следното: провеждане на два допълнителни инструктажа преди единствения до момента (осъществяван непосредствено преди началото на практиката и по същество даващ старт на практиката), първият от които още в началото на академичната година, в която предстои да се проведе практиката. По този начин студентите научават по-рано какво предстои, което намалява нивото на тревожност пред неизвестното и им позволява да придобият ясна представа и да планират по-добре различни аспекти, които имат отношение към практиката или тя към тях, включително и планиране на отпуск за работещите студенти например. Предизвикателство в бъдеще ще е по посока на разнообразяване на формата на инструктажа, за да е по-запомнящ се, което е важно в условията на подготовка на новите поколения, които имат проблеми с концентрацията и дълготрайната паметта. В противен случай дори и повече от настоящите три инструктажа да бъдат направени, няма да се постигне желаният резултат. Беше въведена инициативата Дни на отворените врати, проведени в базови институции през февруари 2025 г., за всички студенти, на които им предстоят завършване и стажантска преддипломна практика. В тази дейност се включиха една трета от базовите организации и интересът не беше голям, но има потенциал идеята да се реализира по-ефективно в предстоящите години. Включително чрез изтеглянето на събитието на по-ранен етап – например през декември, в периода между началния и предварителния инструктаж. Възможно е изработването на списък с институции в сферата на неформалното образование, които не са базови по формален признак договор, но академич-

ните наставници и други преподаватели имат впечатления за тях. Това също е възможност за улесняване на студентите и предоставянето на по-голям избор. Изработена е учебната програма по практиката, а заедно с портфолиото и друга информация са качени в обособено пространство в Мудъл. Заедно с това информацията продължава да се изпраща и по електронната поща. Би било добре портфолиото и учебната програма да се публикуват и на хартиен носител, като част от учебно помагало за стажантската практика. Решено е да се провежда в годината поне една работна среща с базовите специалисти, по възможност около два месеца преди началото на практиката, за да бъде възможно евентуални промени, съгласувани на тази среща, да бъдат своевременно обсъдени и отреагирани, както и всички възникващи въпроси. Работна среща между базовите и академичните наставници би могло да се провежда и по средата на практиката във връзка с протичането ѝ, а така също и модерирана от академичните наставници групово среща на студентите практиканти, които също да „сверят часовниците“ си и да получат полезни насоки и от академичните наставници, за да има единно разбиране за реализиране на процеса от всички участници. Възможност за усъвършенстване, подсказана от хода на изследването, е включване на повече моменти, свързани с аргументация на отговорите по бланките за оценяване. И разбира се, с оглед на поддържането и повишаването на качеството при провеждането на стажантската преддипломна практика, изследователската дейност да продължи, да се задълбочава и да се усъвършенства.

Благодарности и финансиране

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – Next Generation EU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01“ – за проект №.70-123-470 от 27.06.2023 г. на тема: „Преддипломната практическа подготовка на студентите като преход към тяхната професионална реализация“, Факултет по педагогика при СУ „Св. Климент Охридски“.

ЛИТЕРАТУРА

- АНГЕЛОВА, С.; ЙОРДАНОВА, Б.; ВЪРБАНОВА, А., 2024, Университетските партньори в неформалното образование през призмата на удовлетвореността на студентите в контекста на стажантската преддипломна практика. *Педагогика*, Т. 96, № 5s, с. 146 – 161.
- БОГДАНОВА, М.; КРИВИРАДЕВА, Б., 2021. *Предизвикателства пред социалната работа и практическата подготовка на студентите от специалност „Социални дейности“*. София: Св. Климент Охридски.
- ГОСПОДИНОВ, В.; ГЕОРГИЕВА-ИЛИЕВА, Р.; СЛАВЕЙКОВА, М., 2024. Студентите от специалност „Неформално образование“ в условията на стажантската преддипломна практика – подготовка, въвеждане, защита. *Педагогика*, Т. 96, № 5s, с. 94 – 114.
- ДЕЛЧЕВА, Ц., 2020. *Практическото обучение на студентите по Социална педагогика поглед „отвътре – навън“*. Стара Загора.
- ПЕТКОВА, И.; ИЛИЕВА, М.; СТАНОЕВА, В.; ЧАВДАРОВ, Г., 2024. Предизвикателствата на стажантската практика пред студенти – бъдещи учители. *Педагогика*, Т. 96, № 5s, с. 115 – 132.
- ПЕТКОВА, И.; ПЪРВАНОВА, Й.; ГОСПОДИНОВ, В.; ИЛИЕВА, М., 2019. *Стажантската практика през погледа на студенти, учители наставници и преподаватели*. София: Св. Климент Охридски.
- РАШЕВА, А.; ГАДЖАНОВА, Р.; ХРИСТОВ, А.; БОГДАНОВА, М., 2024. Преддипломната практическа подготовка на студентите от специалност „Социални дейности“ като основа за тяхната бъдеща професионална реализация. *Педагогика*, Т. 96, № 5s, с. 133 – 145.
- ТРАШЛИЕВ, Р.; ЕВГЕНИЕВА, Е. 2008. *Практическа подготовка на студенти от направление „Педагогика“*. София.

Acknowledgments and Funding

This study is financed by the European Union-Next Generation EU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01“– for project No. 70-123-470 of 27.06.2023 on the topic “Pre-graduate practical training of students as a transition to their professional realization”, Faculty of Pedagogy at SU “St. Kliment Ohridski”.

REFERENCES

- ANGELOVA, S.; YORDANOVA, B.; VARBANOVA, A., 2024, Universitetskite partnyori v neformalnoto obrazovanie prez prizmata na udovletvorenostta na studentite v konteksta na stazhantskata preddiplomna praktika. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 96, no. 5s, pp. 146 – 161.

- BOGDANOVA, M.; KRIVIRADEVA, B., 2021. *Predizvikatelstva pred socialnata rabota i prakticheskata podgotovka na studentite ot specialnost „Socialni dejnosti“*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- GOSPODINOV, V.; GEORGIEVA-ILIEVA, R.; SLAVEYKOVA, M., 2024. Studentite ot spetsialnost „Неформално образование“ v usloviyata na stazhantskata preddiplomna praktika – podgotovka, vvezhdane, zashtita. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 96, no. 5s, pp. 94 – 114.
- DELICHEVA, C., 2020. *Prakticheskoto obuchenie na studentite po Social-na pedagogika pogled „otvytre – navyn“*. Stara Zagora.
- PETKOVA, I.; ILIEVA, M.; STANOIEVA, V.; CHAVDAROV, G., 2024. Predizvikatelstvata na stazhantskata praktika pred studenti – badeshti uchiteli. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 96, no. 5s, pp. 115 – 132.
- PETKOVA, I.; PARVANOV, J.; GOSPODINOV, V.; ILIEVA, M., 2019. *Stazhantskata praktika prez pogleda na studenti, uchiteli nastavnici i prepodavateli*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- RASHEVA, A.; GADZHANOVA, R.; HRISTOV, A.; BOGDANOVA, M., 2024. Preddiplomnata prakticheska podgotovka na studentite ot spetsialnost „Sotsialni deynosti“ kato osnova za tyahnata badeshta profesionalna realizatsia. *Pedagogika-Pedagogy*, vol. 96, no. 5s, pp. 133 – 145.
- TRASHLIEV, R.; EVGENIEVA, E., 2008. *Prakticheska podgotovka na studenti ot napravlenie „Pedagogika“*. Sofia.

THE INTERNSHIP PRE-GRADUATE PRACTICE IN THE SPECIALTY OF “INFORMAL EDUCATION” – RESEARCH REFLECTIONS ON THE TRANSITION BETWEEN STUDENTS’ PRACTICAL TRAINING AND THEIR PROFESSIONAL REALIZATION

Abstract. The article presents the concept, purpose and philosophy of a research work dedicated to the internship pre-diploma practice in the only bachelor’s degree program in Bulgaria “Non-formal Education”, at the Faculty of Pedagogy of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. The article is both introductory to the research results, which are presented for the first time, and at the same time has a kind of generalizing-final character (after a series of other articles dedicated to the results of empirical research on the topic). The focus in this case is on the final part of the practice. A study was conducted with students, basic specialists, academic mentors regarding the effects of the internship pre-diploma practice in the specialty “Non-formal Education”. The study was implemented in the period 2023 – 2025, based on the processing of data collected through diagnostic tools built into the practice portfolio. The analysis of the results obtained is presented. A number of successes of the practice, resulting from its development over time and as a result of project activities, are outlined. Opportunities for its improvement in the future are presented.

Keywords: research; pre-graduate internship; non-formal education; students; basic specialists; academic mentors; portfolio; feedback; effectiveness; improvement

✉ **Dr. Vladislav Gospodinov, Assoc. Prof.**

WoS Researcher ID: AAM-4859-2021

ORCID iD: 0000-0003-2207-7722

Department of Theory of Education

Faculty of Pedagogy

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

E-mail: v.gospodinov@fp.uni-sofia.bg